

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากงานวิจัย "การวิเคราะห์เนื้อหาหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 เกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดี" นี้มีวิธีดำเนินการวิจัยที่เป็นขั้นตอนที่สำคัญ 2 ขั้นตอน คือ การศึกษาระดับความเป็นพลเมืองดีในสังคมไทย และการวิเคราะห์เนื้อหาหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 ในส่วนที่เกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดี ดังนั้น ในบทนี้จะได้กล่าวถึงรายละเอียดคำถามหัวข้อที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. ความสำคัญและวัตถุประสงค์ของวิชาสังคมศึกษา
2. ความหมายและลักษณะของความเป็นพลเมืองดี
3. จริยธรรมและลักษณะความเป็นพลเมืองดี
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะความเป็นพลเมืองดี
5. การวิเคราะห์เนื้อหาและแบบเรียน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาในหนังสือแบบเรียนวิชาสังคมศึกษา

ศึกษา

ความสำคัญและวัตถุประสงค์ของวิชาสังคมศึกษา

อิงเกิล (Engle 1964 : 29-30) ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษาไว้ว่า เป้าหมายของวิชาสังคมศึกษา ไม่ได้อยู่ที่ข้อเท็จจริง แต่อยู่ที่ลักษณะพลเมืองดี และพลเมืองดีจะต้องเป็นผู้ที่มีข้อเท็จจริงอยู่ในเกณฑ์ของเขา

มอฟฟัท (Moffatt 1963 : 10) กล่าวว่า วิชาสังคมศึกษา เป็นวิชาที่ช่วยให้นักเรียนมีความรู้และประสบการณ์ที่จำเป็นในการเสริมสร้างค่านิยมขึ้น

พื้นฐาน อุปนิสัยที่ทำงาน หักสนคคิเป็นที่ยอมรับ และทักษะต่างๆที่จำเป็นในการเป็นพลเมืองดี

เคนเวิร์ทค้ (Kenworthy 1962 : 3) กล่าวถึงความสำคัญของวิชา สังคมศึกษาไว้ว่า วิชานี้ไม่เพียงแต่จะมีความสำคัญในฐานะเป็นวิชาที่มุ่งฝึกนักเรียนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมประชาธิปไตยเท่านั้น แต่ยังเป็นวิชาที่มีเนื้อหามาก มีขอบเขตกว้างกว่าวิชาอื่น ๆ เพราะได้จับบูรณาการมโนทัศน์จากสาขาวิชาต่าง ๆ ในหมวดสังคมศาสตร์ คือ จิตวิทยา จิตวิทยาสังคม ภูมิศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ ปรัชญา วรรณคดี วิทยาศาสตร์ ศิลปะ คณิต และศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้นักเรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมมากขึ้น

เฟนตัน (Fenton 1966:19) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า จุดมุ่งหมายของวิชาสังคมศึกษานั้นมิได้เน้นอยู่ที่เนื้อหาวิชาแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องการฝึกฝนถ่ายทอดความเป็นพลเมืองดีแก่นักเรียน และมุ่งที่จะพัฒนาทั้งด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะ และความรู้สึกหรือคุณค่า ทั้งนี้ คือ

1. ด้านความรู้ เพื่อให้สามารถจักจำความคิด หรือปรากฏการณ์ที่นักเรียนเคยประสบในรูปแบบเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกัน
2. ด้านความสามารถหรือทักษะ เพื่อให้แสวงหาข้อมูลที่เหมาะสมและสามารถแก้ปัญหาโดยใช้ความรู้เดิม หรือสามารถสร้างสรรค์ประสบการณ์ใหม่ได้ เน้นให้ผู้เรียนรู้จักการเรียนรู้ด้วยตนเอง
3. ด้านคุณค่า เพื่อพัฒนาทัศนคติ ความเข้าใจ และค่านิยมซึ่งจะช่วยเสริมสร้างวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย และปรัชญาชีวิตของนักเรียนแต่ละคน

จะเห็นได้ว่าวิชาสังคมศึกษา เป็นวิชาที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาพลเมืองให้มีคุณสมบัติที่สังคมต้องการ เพราะเป็นวิชาที่ศึกษาเรื่องราวของมนุษย์ และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยในการที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพ การแก้

ปัญหา และการปฏิบัติตนในสังคมมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์มีความรู้ ความเข้าใจในการสร้างชีวิตที่ดีและมีความสุข ซึ่งจะต้องเน้นให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของสังคมมากขึ้น

ส่วนหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ฉบับปีพุทธศักราช 2521 ได้ระบุความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของวิชาสังคมศึกษาไว้ดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองที่ดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
2. เพื่อให้มีความรักชาติ มีความสามัคคีในชาติ มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความซื่อสัตย์ในผลงานอันดีเด่นของคนไทย รู้จักขำรงรักษาไว้ซึ่งเอกราช และรู้จักรักษาแบบอย่างวัฒนธรรมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ที่ค้ำจุนของชาติ
3. เพื่อเสริมสร้างให้มีคุณภาพดีงามในการดำรงชีวิต มีคุณธรรมประจำใจ และมีคุณสมบัติต่าง ๆ อันพึงประสงค์ของสังคมไทย
4. เพื่อเสริมสร้างให้มีความรู้และความเข้าใจในพื้นฐานในการพัฒนาสร้างสรรค์ และแก้ปัญหาในค่านิยม เศรษฐกิจและเทคโนโลยี โดยอาศัยคุณธรรมและวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญ
5. เพื่อเสริมสร้างบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบและความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในครอบครัว ในชุมชน ในประเทศและในประชาคมของโลก
6. เพื่อให้เกิดความรัก ความผูกพันกับท้องถิ่นของตน ตลอดจนเห็นคุณค่า มีความรับผิดชอบ รวมทั้งให้ตระหนักถึงการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

สรุปแล้วจะเห็นได้ว่า วิชาสังคมศึกษา เป็นวิชาที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน จึงเป็นวิชาที่จัดให้มีการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาทุกระดับในทุกระดับ เพราะจุดมุ่งหมายในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษานั้นไม่ใ้แก่น้อยที่เนื้อหาวิชาแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องฝึกฝน ถ้ายทอดความเป็นพลเมืองที่ดีแก่นักเรียน โดยเฉพาะการฝึกให้นักเรียนสามารถตัดสินใจได้อย่างฉลาด ถูกต้องและ

เหมาะสม สามารถใช้ทักษะ กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการตัดสินใจ มีทัศนคติที่ถูกต้องและสามารถเลือกปรัชญาในการดำรงชีวิตอย่างมีความรับผิดชอบ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน ประเทศ และโลก

ความหมายและ ลักษณะความเป็นพลเมืองดี

เป็นที่ยอมรับกันว่า การพัฒนาประเทศจะดำเนินไปได้ก็เพียงไรย่อมขึ้นอยู่กับคุณลักษณะที่ดีของพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นสำคัญ และลักษณะความเป็นพลเมืองดีของประชากรที่จะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาในแต่ละประเทศนั้น ย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพสิ่งแวดล้อม กาลเวลา และความมุ่งหวังของสังคม ดังนั้นการกล่าวถึงลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในแต่ละสังคมจึงมีความหมายและขอบเขตที่แตกต่างกันออกไป

ในสังคมไทย มีการกล่าวถึง ลักษณะของความเป็นพลเมืองดี ดังนี้

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้สรุปลักษณะความเป็นพลเมืองดีในหนังสือวิธีแก้ปัญหาคบครัว ดังนี้ ไม่เห็นแก่ตัว เชื่อฟังพระธรรม กินอยู่พอคิพอกควร เก็บหอมรอมริบ ไม่เกียจคร้านการงาน เชื่อเหตุผลที่เป็นวิทยาศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน (2523 : 102) ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่คณะอาจารย์ ครู และนักเรียนโรงเรียนไกลกังวล หัวหิน เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2522 ว่า

ผู้มีวิชาการแล้วจำเป็นต้องมีคุณสมบัติในตัวเองนอกจากวิชาความรู้ด้วย จึงจะนำคนนำชาติให้รอดและเจริญได้ คุณสมบัตินี้จำเป็นสำหรับทุกคนนั้นได้แก่ ความละเอียดรอบคอบ ความซื่อสัตย์สุจริตทั้งในความคิดและการกระทำ ความกตัญญูรู้คุณชาติบ้านเมืองและผู้ที่ถูกภาระตีความ ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอารักเอาเปรียบผู้อื่น หากแต่มีความจริงใจ มีความปรารถนาดีต่อกัน เอื้อเฟื้อกันตามฐานะและหน้าที่ และที่สำคัญมากที่สุดก็คือ ความขยันหมั่นเพียร ความพยายาม ปกป้องประกอบกิจการงานทั้งเล็กใหญ่ง่ายยากด้วยตนเองด้วยความตั้งใจ ไม่ทอดธุระเพื่อหาความ

สะดวกสบายจากการเกียจคร้าน ไม่มีกั๊ว ยหยาบคาย สะเพร่า

คนคด คนคร้าน คนหยาบ คนไม่มีอายนั้น ถึงจะมีความรู้ท่วมหัวแต่เอาใจไม่มีประโยชน์ เพราะสร้างสรรค์อะไรไม่ได้ ใ้แต่ทำลายอย่างเดียว

สำนักนายกรัฐมนตรีได้ประกาศความเป็นพลเมืองดีสำหรับเขาวชน (2522 : 2158) มีดังนี้ คือ มีบุคคลิกภาพดี มีน้ำใจเป็นนักกีฬา ออกทน เสียสละ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน รู้จักทำงานร่วมกัน ชยันหมั่นเพียร ประหยัด สำนักในสิทธิและความรับผิดชอบต่อสังคม เคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย

กองการวิจัยและแผนงาน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2523 : 10-11) ได้ทำการวิจัยเพื่อหาค่านิยมเพื่อชีวิตและสังคมไทยได้ผลดังนี้ คือ ใ้หาความรู้คู่เสมอ รักความยุติธรรม จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เคารพตนเอง มุ่งมั่นทำงานอย่างจริงจัง สุภาพอ่อนโยน ปฏิบัติตามหลักประชาธิปไตย รับผิดชอบต่อสังคม มีความรับผิดชอบสูง มีความซื่อสัตย์ ภูมิใจในความเป็นไทย รักธรรมชาติ ชอบทำงานเป็นกลุ่ม มีความประหยัด ปฏิบัติงานโดยยึดความสงบสุข สร้างความสมบูรณ์ให้ครอบครัว ปฏิบัติตามกฎหมาย ข้อบังคับของสังคม รักษาวัฒนธรรม รักในการทำความดี รักษาหลักธรรมอย่างเคร่งครัด

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญ (2511 : 4) ให้ความหมายของพลเมืองดีว่า พลเมืองดีหมายถึง ผู้ที่สามารถนำตนเองได้ มีเหตุผลและวิจารณ์อย่าง รู้จักเลือกเฟ้นสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนและบ้านเมือง ตื่นตัวต่อปัญหาสังคม และร่วมมือดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น ใ้ล่วงหน้าไป พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ไม่พึงวางเฉยในเหตุการณ์ต่าง ๆ

สุน อมรวิวัฒน์ (2519 : 3) กล่าวถึงคุณสมบัติของพลเมืองดีว่าควรมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ

1. เป็นผู้ที่มีความเข้าใจในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของคนใช้สิทธิภายในขอบเขตของกฎหมาย มีความรับผิดชอบต่อกตนเองและส่วนรวม
2. เป็นผู้ที่มีศีลธรรม มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี รวมถึงวัฒนธรรมไทย สามารถที่จะถ่ายทอดคุณค่าและความภาคภูมิใจไปสู่ลูกหลาน
3. เป็นผู้ที่จัดระบบชีวิตของคนได้อย่างเหมาะสมกับฐานะ รู้จักใช้จ่ายให้เหมาะสมกับรายได้ รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ปรับตนเองให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้
4. เป็นผู้ที่มีความรักชาติ ศาสนา จงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์
5. เป็นผู้ที่รักสงบ มีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น มีวิจาร์ณญาณทัศนคติว่าสิ่งใดคือสิ่งใดชั่ว และมีเหตุผล

ทวงเคือน พันธุมนาวัน (2522 : 2) กล่าวถึงคุณลักษณะความเป็นพลเมืองที่ว่าควรมีคุณลักษณะดังนี้ คือ เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ มีจริยธรรมสูง มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีระเบียบ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว

ส่วนในต่างประเทศนั้น มีการกล่าวถึงความหมายและลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดังนี้

เชอร์วูด (Sherwood 1947 : 24-28) กล่าวว่า การเป็นพลเมืองคือนั้น คือ การเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว กล่าวคือ ต้องมีความเคารพนับถือ เชื่อฟังซึ่งกันและกัน มีความเมตตากรุณา ทำงานในส่วนที่เป็นหน้าที่ของตน ไม่ขี้ขลาดวันประกันพรุ่ง และต้องเป็นที่พึ่งพาอาศัยของผู้อื่นได้ และต้องเป็นสมาชิกที่ดีของโรงเรียน มีความตั้งใจเรียนสม่ำเสมอ มีความซื่อสัตย์ ยอมรับนับถือในสิทธิของผู้อื่น เชื่อฟังผู้ใหญ่ มีความรับผิดชอบในทรัพย์สินและชื่อเสียงของโรงเรียน มีความร่วมมือในกิจกรรมของโรงเรียน นอกจากนั้นจะต้องเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนด้วย คือ ต้องรู้จักใช้สิทธิออกเสียงอย่างระมัดระวัง เชื่อฟังกฎหมาย

คิดถึงชุมชนมากกว่าตนเอง ยอมรับนับถือความคิดเห็นของคนส่วนมาก และทำคนให้เป็น
ประโยชน์แก่ชุมชน

บลาว และ แม็ค เคลอร์ (Blough and Mc Clure 1948 : 13-65) ได้กล่าวถึงลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ไว้ว่า พลเมืองที่จะต้องมีความสุขสมบูรณ์ สุขลักษณะที่ดีในการรับประทานอาหาร การดื่ม การนอนหลับพักผ่อน การออกกำลังกาย รักความสะอาดและสันตนาการ มีสติปัญญาที่ได้รับการศึกษาอบรม มีสุขภาพจิตดี มีความรับผิดชอบและการยอมรับ รู้จักใช้ความสามารถพิเศษของคน เคารพเชื่อฟังกฎหมาย ช่วยเหลือรัฐบาล ใช้สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง เสียภาษีอากรด้วยความเต็มใจ ทำงานยาก ๆ ได้รับความคุ้มครองตนเองได้ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ยอมรับในความสามารถของผู้อื่น

เฟียค และ บลาวัน (Faith and Brown 1951 : 474-484) ได้กล่าวว่าผู้ที่จะเป็นพลเมืองค่านั้น จะต้องมียุคสมบัติดังนี้ คือ เป็นผู้มีความสุขทั้งร่างกายและจิตใจ มีความรู้ มีความประพฤติดี กล่าวคือ ต้องซื่อสัตย์สุจริต มีเมตตากรุณา เชื่อถือได้ เสียสละเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ควบคุมตนเองได้ ไว้วางใจได้ มีความจงรักภักดีต่อชาติและรักความสะอาด ต้องใช้สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง หรือออกเสียงประชามติอย่างฉลาด ใช้ความคิด ต้องยอมรับความรับผิดชอบต่อสาธารณะ

เพนตัน (Penton 1967 : 25) กล่าวว่าพลเมืองที่ดีต้องเป็นผู้ที่มีทัศนคติและค่านิยมที่เหมาะสม ต้องการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น มีความรับผิดชอบต่อกระบวนการทางการเมือง มีความเชื่อมั่นในเกียรติภูมิของบุคคล ยอมรับฟังคำโต้แย้งจากทุกคน มีทักษะและความสามารถในการแสวงหาความรู้ สามารถวิเคราะห์เรื่องต่าง ๆ เช่น สุนทรพจน์ และการหาเสียง เป็นต้น เพื่อที่จะแยกสาระที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงได้

จริยธรรมและลักษณะความเป็นพลเมืองดี

จากการสัมมนาเกี่ยวกับจริยธรรมของสังคมไทยในปัจจุบัน ของโครงการพัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ มีผู้ให้

ความหมายของคำจริยธรรมดังต่อไปนี้

1. จริยธรรม คือ การรู้สภาวะธรรมทั้งหลายอย่างชัดแจ้ง (ระวี ภาวิไล)
2. จริยธรรม คือ มาตรฐานความประพฤติและความดีงาม (จำรัส ดวงนิสาร)
3. จริยธรรม คือ ลักษณะทางจิตใจและสภาพแวดล้อมซึ่งทำให้บุคคลทำความดีหรือละเว้นความชั่ว (ทองเกื้อน พันธุมนาวัน)
4. จริยธรรม คือ แนวทางในการประพฤติตนเพื่ออยู่กันได้อย่างร่มเย็นในสังคม (สาโรช บัวศรี)
5. จริยธรรม คือ หลักแห่งการดำรงชีวิตอันประเสริฐหรือหลักแห่งการประพฤติตนตามความนิยมของสังคม (สุลักษณ์ ศิวลักษณ์)
6. จริยธรรม คือ กลไกอันหนึ่งของสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนในสังคม (อำนาจ ทะพังก์แก และ ชยันต์ วรรณะภูติ)
7. จริยธรรม คือ คุณภาพจิตที่มีอิทธิพลต่อความประพฤติตน (แสง จันทร์งาม)
8. จริยธรรม คือ ประมวลความประพฤติและความนึกคิดในสิ่งที่ทำงานเหมาะสม (ก้อย สวัสดิ์ทาณิชย์)

จากความหมายของจริยธรรมที่กล่าวมานั้น ไม่ว่าจะพิจารณาจากความหมายใดล้วนบ่งถึงการนำไปสู่ลักษณะของพลเมืองดี ซึ่งเป็นการประพฤติปฏิบัติที่จะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่พลเมืองดีพึงกระทำ

คณะกรรมการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาเด็กระยะยาวด้านจริยธรรม ได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน โดยรวบรวมปัญหาของสังคมที่วิกฤติอยู่ในขณะนี้จากสื่อมวลชน ตลอดจนความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้อง แล้วมาวิเคราะห์ว่า จะสามารถใช้จริยธรรมใดเข้าไปแก้ปัญหานั้นได้บ้าง ซึ่งสรุปเป็นจริยธรรมพื้นฐานกับจริยธรรมอื่น ๆ ได้ดังนี้

จริยธรรมพื้นฐานนั้น ได้แก่

1. การ รักความจริง การ ไม่พูดปดและ ไม่ฉ้อฉล การ รักษาความสัตย์
การ มีความกล้าที่จะ รับความจริงและ มีความละเอียดใจที่จะ นำความ
ไม่จริง ไปสู่ผู้อื่น
2. การ ไม่เบียดเบียนกัน การ รักษาสิทธิ และ ความชอบธรรมของผู้อื่น
โดยมีความรักและความเมตตาเป็นรากฐาน
3. ความละเอียดใจต่อการกระทำความผิดหรือความชั่วใด ๆ
4. ความรู้จักพอ ความไม่โลภ และ ไม่หลง การ จักการชีวิตของตน
โดยสันโดษ

จริยธรรมอื่น ๆ ได้แก่

1. การ บังคับตนเอง
2. มีความรับผิดชอบต่อสังคม
3. ความ เสมอภาค
4. ความ เสียสละ
5. ความ ซื่อสัตย์
6. ความ กล้า
7. การ มีแนวคิดกว้าง
8. ความ สามัคคี
9. ความ เข้าใจในศาสนาและมี หลักธรรมศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยว
10. ความ มีเมตตา กรุณา และ ให้อภัย
11. ความ พากเพียร และ ออกทน
12. การ รู้จักค่าของการทำงาน
13. การ รู้จักค่าของทรัพย์สิน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะความเป็นพลเมืองดี

วัลลภ พุ่มพวง (2513 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของคนไทยเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดี" โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีของคนไทยในจังหวัดมหาสารคามที่บรรลุนิติภาวะแล้ว อายุระหว่าง 20-21 ปี จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และไม่ได้ศึกษาต่อ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีสัมภาษณ์คนไทยในกลุ่มตัวอย่างด้วยแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง ผลการวิจัยปรากฏว่าคนไทยในกลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีความเห็นไม่ถูกต้องในเรื่องค่านิยมและคำสอนในศาสนา เรื่องความรับผิดชอบในหน้าที่พลเมืองดี และเรื่องความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย มีเพียงเรื่องเกี่ยวกับคนไทยในกลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีความเห็นที่ถูกต้อง คือ เรื่องการอยู่ร่วมกันในชุมชนชน ชนบทรรมนิยม และวัฒนธรรมไทย ส่วนในเรื่องที่เกี่ยวกับการปกครองประเทศทั่วไป คนไทยในกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นถูกต้องเพียงร้อยละ 50 โดยเฉลี่ยแล้วความคิดเห็นเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีของคนไทยในกลุ่มตัวอย่างระหว่างชายและหญิงไม่แตกต่างกัน

สมจิตร วัฒนกุลัง (2515 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 " การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในจังหวัดกรุงเทพมหานคร จำแนกตามโรงเรียนมัธยมแบบประสม และโรงเรียนมัธยมสายสามัญ และจำแนกตามเพศ นอกจากนี้ยังศึกษาสภาพแวดล้อมทางบ้านของนักเรียนในกลุ่มที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีต่างกัน ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถาม และแบบสอบถามตัวอย่างประชากร 400 คน ผลของการวิจัยปรากฏว่า นักเรียนหญิงโรงเรียนมัธยมสายสามัญมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีโดยเฉลี่ยสูงกว่านักเรียนชายในโรงเรียนมัธยมศึกษาสายสามัญและนักเรียนชายในโรงเรียนมัธยมแบบประสม

โอกาส สะอาด (2518 ; บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "มโนทัศน์เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีของนักศึกษาผู้ใหญ่ในกรุงเทพมหานคร" วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ เพื่อศึกษามโนทัศน์เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีของนักศึกษาผู้ใหญ่ในกรุงเทพมหานคร ระหว่างเพศชายและหญิง และระหว่างระดับ 3, 4, และ 5 เพื่อศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และความสนใจของนักศึกษาผู้ใหญ่ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามมโนทัศน์เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีที่สร้างขึ้นเอง และแบบสอบถามทางเศรษฐกิจ สังคม และความสนใจ เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาชายและนักศึกษาหญิง มีมโนทัศน์เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีไม่แตกต่างกัน และค่าเฉลี่ยของมโนทัศน์เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีของนักศึกษาผู้ใหญ่ระดับ 5 สูงที่สุด และของนักศึกษาผู้ใหญ่ระดับ 3 ต่ำที่สุด จากการศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และความสนใจของนักศึกษาทั้ง 3 ระดับ พบว่าบิคารมารคาของนักศึกษาส่วนใหญ่จับชั้นประถมปีที่ 4 และมีอาชีพค้าขาย นอกจากนี้นักศึกษาส่วนมากไม่ได้ประกอบอาชีพ แต่มีความสนใจทางด้านการศึกษา และชอบอ่านหนังสือพิมพ์เป็นประจำ

วันเพ็ญ คำเมือง (2522 ; บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยลักษณะของพลเมืองดีในทัศนะของนักเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพฯ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของพลเมืองดีของนักเรียนมัธยมศึกษา เปรียบเทียบทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของพลเมืองดีของนักเรียนมัศึกษาระหว่างชายกับหญิง นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นกับมัธยมศึกษาตอนปลาย และนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนรัฐบาลกับโรงเรียนราษฎร์ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของพลเมืองดีของนักเรียนมัศึกษากับพื้นฐานการศึกษา อาชีพ และการเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนของบิคารมารคา และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของพลเมืองดีของนักเรียนมัธยมศึกษา กับความรู้ลึกท่อมมนุษยชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยได้สร้างแบบสอบถามทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของพลเมืองดีของนักเรียนมัธยมศึกษา ได้ผลการวิจัยดังนี้

นักเรียนส่วนใหญ่มีทัศนคติเป็นพลเมืองดี นักเรียนชายกับนักเรียนหญิง นักเรียนเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นกับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย นักเรียนที่อยู่ในโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ มีทัศนคติเกี่ยวกับลักษณะของพลเมืองดีไม่แตกต่างกัน ทัศนคติเกี่ยวกับลักษณะของพลเมืองดีของนักเรียนไม่มีความสัมพันธ์กับการศึกษาของบิดา อาชีพของบิดามารดา แต่มีความสัมพันธ์กับระดับการศึกษาของมารดา และการเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนของบิดามารดา นักเรียนส่วนใหญ่เป็นผู้มองโลกในแง่ดี และทัศนคติเกี่ยวกับลักษณะของพลเมืองดีของนักเรียนมีความสัมพันธ์กับความรู้สึกต่อมนุษยชาติและสิ่งแวดล้อม

การค้นคว้า วิจัย วิริยะกุล (2525 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "องค์ประกอบที่ส่งผลต่อความเป็นพลเมืองดีของนักศึกษาผู้ใหญ่ในโครงการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐานในจังหวัดเชียงใหม่" โดยมีวัตถุประสงค์จะศึกษาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ช่วยสร้างเสริมความเป็นพลเมืองดีให้แก่ผู้เรียนที่โครงการให้การศึกษแก่ผู้ใหญ่ในโครงการเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐานได้กระทำอยู่ ซึ่งทั้งนี้ ได้รวมเอาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนเป็นองค์ประกอบหนึ่งด้วย สำหรับเกณฑ์การเป็นพลเมืองดีนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์การเป็นพลเมืองดีขั้นพื้นฐานที่สำคัญในงานวิจัยครั้งนี้ 8 ประการด้วยกัน คือ ความเป็นตัวของตัวเอง การทำงานร่วมกับผู้อื่น การเข้าสังคมกับผู้อื่นได้ดี การปฏิบัติตามกฎหมายของความปลอดภัย การมีสุขนิสัยที่ดี การรู้จักรักษาของส่วนตัวและของสาธารณะ การเคารพสิทธิของผู้อื่น และความเป็นสุภาพชน ผลการวิจัยปรากฏว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนกับผลสัมฤทธิ์ของการเป็นพลเมืองดี มีความสัมพันธ์กันน้อยมาก และตัวแปรที่มีอิทธิพลสูงต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเป็นพลเมืองดี ได้แก่ ความปลอดภัย สุขภาพ การรักษาทรัพย์สินสมบัติ การทำงานร่วมกับผู้อื่น การเคารพกฎเกณฑ์และสิทธิของผู้อื่น คุณลักษณะผู้นำและผู้ตาม

สุจิต มัญยานนท์ (2524 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในทัศนคติของครูประจำชั้นและผู้ปกครองในกรุงเทพมหานคร โดยแบ่งคุณลักษณะที่จะศึกษาเป็น 6 ด้าน คือ ด้านการเรียน ด้านสุขภาพอนามัย ความปลอดภัย ด้านเศรษฐกิจ ด้านอุปนิสัยบุคลิกภาพ ด้านสมาชิกที่ดีของครอบครัว

และบ้านพลเมืองคีของชาติ ผลการวิจัยพบว่า ครูประจำชั้นและผู้ปกครองมีความคิดเห็น
ตรงกันดังนี้

1. ในด้านการเรียน คุณลักษณะที่สำคัญมากได้แก่ ชยัน ตั้งใจและมีความรับผิดชอบในการเล่าเรียน อดทนรู้ยากเห็น และกล้าซักถามครูเมื่อไม่เข้าใจ
2. ในด้านสุขภาพอนามัย ความปลอดภัย คุณลักษณะที่สำคัญมากได้แก่ มีร่างกายแข็งแรง และมีสุขภาพจิตสมบูรณ์ รู้จักโทษของยาเสพติด รู้จักป้องกันและรักษาสุขภาพส่วนตนและส่วนรวม
3. ในด้านเศรษฐกิจ รู้จักใช้ตลอดจนดูแลรักษาสิ่งของและทรัพย์สินสมบัติของตน
4. ในด้านอุปนิสัยบุคลิกภาพ ได้แก่ มีคุณธรรม มีความรักใคร่สามัคคีต่อหมู่คณะ มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของงาน มีความศรัทธายึดมั่นในศาสนาและใช้เป็นเครื่องล่อมเกล่าจิตใจ
5. ในด้านสมาชิกที่ดีของครอบครัว ได้แก่ รักและใกล้ชิดสนิทสนมกับพ่อแม่ญาติ พี่น้อง ปกป้องหาหรือพ่อแม่และญาติพี่น้องเมื่อมีปัญหา
6. ในด้านพลเมืองคีของชาติ ได้แก่ เคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ภูมิใจรักและเทอดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และคุณลักษณะที่สำคัญปานกลางได้แก่ สนใจติดตามข่าวคราวความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของบ้านเมือง รักษาสาธารณสมบัติ และพัฒนาบ้านเมืองให้สะอาดสวยงาม

พนัส หันนาคินทร์ (2520 : 106-113) ได้ศึกษาคุณลักษณะที่สำคัญสำหรับเด็กนักเรียน และมีความคิดเห็นว่าคุณลักษณะที่น่าจะปลูกฝังให้แก่เด็กนักเรียน คือ

1. ความยึดมั่นในวัฒนธรรม และค่านิยมอันดีงามของไทย เป็นผู้มีระเบียบวินัย รู้จักสิทธิและหน้าที่ของประชาชนตามระบบประชาธิปไตย มีความสามัคคี มีความกตัญญู กตเวทิต่อผู้ที่มีพระคุณ ฉลาด รู้จักคิดอย่างรอบคอบและถูกต้องตามทำนองคลองธรรม รู้จักแก้ปัญหารู้จักปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและผู้อื่น รู้จักสร้างมนุษยสัมพันธ์

2. การพัฒนาสมรรถภาพส่วนบุคคล คือ มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ มีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักพึ่งตนเอง ชยันชั้นแข็ง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค มีความสามารถในการฟัง ชुक คิก เขียน อ่าน

3. ความสามารถในการเชิงเศรษฐกิจ คือ เป็นผู้วิโลกที่ตี รู้จักประหยัดและออมทรัพย์ รู้จักสงวนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่รังเกียจการทำงานที่สุจริต รู้จักหลักการและวิธีการของสหกรณ์ รู้จักการประสานประโยชน์ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล

4. ความเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในจริยธรรม คือ ความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา เสียสละเพื่อส่วนรวมและความอยู่รอดของประเทศชาติ รักษาเกียรติภูมิของชาติ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น สามารถทำงานร่วมกับคนอื่นอย่างมีประสิทธิภาพ รู้สึกละอายใจต่อการหลีกเลียงหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย มีศิริโอคัปะปะ

5. ความรู้สึกในเรื่องชาตินิยม คือ มีความรักชาติ ยึดมั่นในอุดมการณ์แห่งชาติ จงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์

คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเด็กแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2518 ได้พิจารณากำหนด "หน้าที่ของเด็ก" โดยมุ่งหมายให้เด็กและเยาวชนทั้งหลายได้ตระหนักในหน้าที่ของตนและยึดถือเป็นหลักปฏิบัติเพื่อที่จะได้เป็นทายาทที่สมบูรณ์ของชาติไทย ดังต่อไปนี้

1. เด็กพึงมีความรักชาติ และมีศรัทธาในศาสนาที่นับถือ
2. เด็กพึงเคารพและรักษาไว้ซึ่งประเพณีและกฎหมายของบ้านเมือง
3. เด็กพึงเป็นผู้มีระเบียบวินัยและเคารพในสิทธิของผู้อื่น
4. เด็กพึงเชื่อฟังบิดามารดา ผู้ปกครอง และครูอาจารย์
5. เด็กพึงมีกิริยาวาจาสุภาพต่อคนทั่วไป และเคารพนับถือผู้ใหญ่
6. เด็กพึงมีความกตัญญูแก่พ่อแม่
7. เด็กพึงมีความมานะอดทน ชยันหมั่นเพียร และตั้งใจศึกษาหาความรู้
8. เด็กพึงรู้จักประหยัดและเก็บออมทรัพย์
9. เด็กพึงมีความซื่อสัตย์สุจริต กล่าวพูดกล่าวหาในสิ่งที่ควร มีน้ำใจเป็นนักกีฬา

10. เก่งหิ๊งทำคนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น และรู้จักรักษาสาธารณสมบัติของชาติ
(คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. 2518, 2518 : 4)

กรมการศาสนา (2522 : 1-2) ได้จัดทำคู่มือครูจริยศึกษา ชั้นประถมศึกษาชั้น โดยได้กำหนดคุณลักษณะของคนไทยที่ชาติต้องการ และมีความจำเป็นต้องปลูกฝังให้ถึงพร้อม ในสถานการณ์ปัจจุบัน ดังนี้

- ✓ 1. มีระเบียบวินัย
- ✓ 2. มีความซื่อสัตย์สุจริต และยุติธรรม
- ✓ 3. ชยัน ประหยัด และยึดมั่นในสัมมาชีพ
- ✓ 4. สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ
5. รู้จักคิดริเริ่ม วิจัยและตัดสินใจอย่างมีเหตุผล
- ✓ 6. กระตือรือร้นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย รักและเทิดทูนเกียรติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
7. มีพลานามัยสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ
8. รู้จักพึ่งตนเองและมีอุดมคติ
9. มีความภาคภูมิใจ และรู้จักทำนุบำรุงศิลปะ วัฒนธรรม และทรัพยากรของชาติ
10. มีความเสียสละ เมตตาอารี กตัญญูกตเวที กล้าหาญและสามัคคีกัน

สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน (2525 : 8-9) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการศึกษา พัฒนาการการใช้เหตุผลทางจริยธรรม ได้มีข้อค้นพบประการหนึ่งเกี่ยวกับลักษณะของคนไทย และสังคมไทย คือ แนวโน้มความสนใจและค่านิยมของคนไทยส่วนใหญ่ยังยึดค่านิยมทาง เศรษฐกิจหรือทางวัตถุ ปรารถนาที่จะมีวิถีอย่างสุขสมบูรณ์ของตนเองและครอบครัวเป็น อันดับแรก รองลงมาคือความต้องการทางก้านจิตใจ คือ อิสระ เสรีภาพและความสงบสุข ทางใจ แล้วจึงจะนึกถึงความมั่นคงของประเทศชาติและสังคม ความเคารพนับถือตนเอง และความเคารพยกย่องจากสังคมมีความสำคัญเป็นอันดับรองสุดท้าย ส่วนโลกแห่งศิลปะ ความงามและความสุขจากการหลุกพ่นนั้นคำนึงถึงเป็น เรื่องสุดท้าย ลักษณะค่านิยมเช่นนี้

จะมีลักษณะคล้าย ๆ กันในทุกภูมิภาค ความแตกต่างในเรื่องค่านิยมระหว่างกลุ่มนักเรียน นักศึกษา กับกลุ่มประชาชนทั่วไป และกลุ่มผู้นำมีอยู่บ้าง โดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษาเห็น ความสำคัญของความมีภูมิปัญญามาก ให้ความสำคัญแก่ค่านิยมทางวัตถุน้อย กลุ่มประชาชน ทั่วไปและผู้นำต้องการการยอมรับยกย่องจากสังคมมากกว่ากลุ่มนักเรียนและนักศึกษา

ในประเทศญี่ปุ่น ได้มีการศึกษาลักษณะประจำชาติของประชาชนเพื่อเป็นหลักในการวางรากฐานทางการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2509 และได้กำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของชาวญี่ปุ่นไว้ดังนี้

1. ในฐานะบุคคล

- เป็นผู้ที่มีอิสระภาพ
- เป็นผู้รู้จักพัฒนาตนเอง
- เป็นผู้รู้จักใช้ความสามารถในงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ
- เป็นผู้มีความตั้งใจมั่น
- เป็นผู้มีความเกรงกลัวและเคารพเชื่อฟังผู้ให้กำเนิด

2. ในฐานะสมาชิกของครอบครัว

- ต้องรู้จักทำบ้านให้เป็นที่ซึ่งมีความรัก
- ต้องรู้จักทำบ้านให้เป็นที่สำหรับพักผ่อน
- ต้องรู้จักทำบ้านให้เป็นที่ให้การศึกษา
- ต้องรู้จักทำบ้านให้เป็นที่ต้อนรับ

3. ในฐานะสมาชิกของสังคม

- เป็นผู้อุทิศตัวให้แก่การงาน
- เป็นผู้ช่วยเหลือในงานสวัสดิการสังคม
- เป็นผู้มีความริเริ่มสร้างสรรค์
- เป็นผู้เคารพเชื่อฟังในปทัสสถานของสังคม

4. ในฐานะที่เป็นพลเมืองของประเทศ

- เป็นผู้มีความรักชาติ
- รักและเคารพทศบัญญัติของประเทศไทย
- เสริมสร้างคุณลักษณะอันดีแก่ของชาติ (วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ 2518 : 247-248)

การวิเคราะห์เนื้อหาและแบบเรียน

เบอร์เรลสัน (Berelson 1971 : 18) กล่าวถึงการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นเทคนิควิธีในการวิจัย ที่จะบรรยายถึงจุดมุ่งหมาย ระบบ และปริมาณของเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในสื่อมวลชน การใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะของเนื้อหาในทางสื่อมวลชน ในด้านสาเหตุที่มา และผลของเนื้อหา นั้น ๆ นอกจากนี้ยังใช้ในการหาแนวโน้มของเนื้อหาในการสื่อสารมวลชนในแต่ละยุค รวมทั้งคุณแนวความคิดเห็นต่าง ๆ ว่ามีปริมาณมากน้อยเพียงใด

ในการวิเคราะห์ที่ดูปริมาณความมากน้อยของเนื้อหา นั้น อาจจะใช้วิธีนับจำนวนครั้งที่เนื้อหานั้นปรากฏอยู่ในสิ่งพิมพ์ที่ต้องการวิเคราะห์ แล้วสรุปออกมาในรูปของการบรรยายประกอบการเสนอเป็นตัวเลข เช่น เปอร์เซนต์

การวิเคราะห์เนื้อหานั้นนำมาใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวางมากขึ้นในวงการต่าง ๆ เช่น ในด้านพฤติกรรมศาสตร์ หรือการศึกษา สำหรับในด้านการศึกษา นั้น ได้มีผู้นำมาใช้วิเคราะห์แบบเรียน หลักสูตร ซึ่งดูถึงเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนหรือหลักสูตร เพื่อประเมินค่าปรับปรุง นับได้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหานี้ไม่จำกัดว่าเป็นระเบียบการวิจัยในวงการสื่อมวลชนอีกต่อไป

อิงเกิลฮาร์ท (Englehart 1972 : 140-145) กล่าวไว้ในหนังสือ Method of Educational Research ว่า "ในปัจจุบัน การวิเคราะห์เนื้อหานอกจากใช้ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับสื่อมวลชนแล้ว ยังได้นำมาใช้ในวงการการศึกษา

วิเคราะห์ปัญหาในคำต่าง ๆ เช่น การฟัง พูด อ่าน เขียนของนักเรียน แบบเรียน วัสดุประกอบการสอน และเอกสารสิ่งพิมพ์ เป็นต้น

เคอร์ลิงเจอร์ (Kerlinger 1973 : 528-529) กล่าวว่าการทำงานวิเคราะห์เนื้อหาเป็นเทคนิคในการวิจัยอย่างหนึ่งที่ได้ออกเช่นเดียวกับการสัมภาษณ์ การสังเกต และการใช้มาตรากรม (Scale) ต่าง ๆ ในการดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหานั้น จะต้องเริ่มต้นจากการตั้งวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน สาระวาทะชากร แบบเรียนที่จะนำมาวิเคราะห์ (Universe of Content that is to be analysed)

ซึ่งอาจจะมีตั้งแต่การวิเคราะห์หนังสือเพียงเล่มเดียว การวิเคราะห์ในแนวนอน (การวิเคราะห์หนังสือในชั้นเดียวกัน วิชาเดียวกัน) การวิเคราะห์ในแนวตั้ง (การวิเคราะห์หนังสือที่มีผู้แต่งเป็นคนหรือกลุ่มเดียวกัน แต่งหนังสือเป็นชุดสำหรับใช้ในหลายชั้นเรียน) หรือวิเคราะห์ทั้งแนวนอนและแนวตั้งผสมกัน ต่อมาจึงทำการตั้งเกณฑ์ในการวิเคราะห์ ซึ่งในขั้นตอนนี้ จะต้องระบุหน่วยในการวิเคราะห์ (Unit of analysis)

ซึ่งอาจกำหนดเป็นลักษณะต่าง ๆ เช่น

1. เป็นคำ (Words) เป็นตัวอักษรหรือเป็นหน่วยเสียง (Phoneme)

ซึ่งเป็นหน่วยเล็กที่สุด

2. กำหนดเป็นเรื่อง (Themes) หรือเป็นประโยค

3. กำหนดเป็นลักษณะเฉพาะ (Characters) ที่ต้องการศึกษา

4. กำหนดเป็นหัวข้อเรื่อง (Items)

5. กำหนดเป็นจำนวนหน้า เป็นตอน (paragraph) หรือกำหนดโดยใช้ปัจจัย

ด้านเวลาที่เกี่ยวข้องก็ได้

เมื่อได้หน่วยในการวิเคราะห์แล้ว ก็เลือกที่จะทำการวิเคราะห์ ซึ่งอาจใช้วิธีต่าง ๆ เช่น วิเคราะห์เอง วิเคราะห์โดยตั้งกรมการ วิเคราะห์โดยการส่งแบบสอบถามไปยังผู้ใช้แบบเรียนหรือผู้เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงสร้างเครื่องมือในการวิเคราะห์และทำการวิเคราะห์ต่อไป

โกชัย สาริกบุตร และสมพร สาริกบุตร (2521 : 13-14) ได้กล่าวถึงวิธีวิเคราะห์แบบเรียนไว้ว่า "การวิเคราะห์แบบเรียนเท่าที่ทำกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะมียุคประสงค์เพื่ออะไรก็ตาม วิธีวิเคราะห์มักจำกัดกับชั้นตอนอย่างงานวิจัยทั่ว ๆ ไปนั่นเอง" และได้รวบรวมวิธีวิเคราะห์ที่มีผู้ทำไว้แล้วดังนี้

1. วิเคราะห์โดยนำแบบเรียนของวิชาเดียวกันมาเปรียบเทียบกันทุกเล่มตั้งแต่เริ่มมีแบบเรียนวิชานั้นจนถึงที่มีใช้อยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อดูการพัฒนาการว่า แต่ละเล่มสอนอะไร และสิ่งที่นำมาสอนนั้นให้ประโยชน์ด้านใด มากน้อยเพียงใด
2. วิเคราะห์โดยนำแบบเรียนของวิชาเดียวกัน ระดับชั้นเดียวกัน มาเปรียบเทียบกันทุกเล่ม (เพราะมีผู้แต่งหลายท่าน และแนวแต่งก็แตกต่างกันออกไป) แต่พิจารณาเฉพาะแบบเรียนที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อดูความแตกต่าง ความคล้ายคลึง ความเหมือน หรือจุดเน้นของแบบเรียนเหล่านั้น
3. วิเคราะห์โดยสอบถามความเห็นจากผู้เรียนแบบเรียนเล่มนั้น โดยเปิดโอกาสให้ผู้อภิปรายตอบแบบสอบถาม หรือสัมภาษณ์ความต้องการของผู้เรียน ซึ่งจะวัดความน่าอ่านของแบบเรียนได้
4. วิเคราะห์โดยสอบถามความเห็นจากครูผู้สอนแบบเรียนเล่มนั้น ซึ่งจะวัดความนิยม หรือประเมินคุณค่าบางประการของแบบเรียนเล่มนั้นได้
5. วิเคราะห์โดยเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้อย่างมีเหตุผล เช่น ตั้งเกณฑ์ไว้ว่าแบบเรียนที่ดีควรเสนอเนื้อหาตอบสนองความมุ่งหมายของหลักสูตรวิชานั้น ๆ เป็นต้น วิธีนี้ผู้วิเคราะห์จะต้องศึกษาหลักสูตร ความมุ่งหมายทั่ว ๆ ไป และความมุ่งหมายเฉพาะเรื่องของวิชานั้น เพื่อตั้งเกณฑ์ขึ้นมาอย่างรัดกุมเพียงพอ

โกวิท ประวาลพุกฤษ์ (2525 : 18) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์แบบเรียนว่า

เมื่อเราต้องการจะวิเคราะห์หนังสือเรียน ก็มีขั้นตอนคร่าว ๆ ดังนี้

1. กำหนดเอกสารที่จะทำการวิเคราะห์ เช่น เล่มใด เรื่องใด

2. กำหนดหัวข้อในการวิเคราะห์ เช่น

- ตรวจสอบดูว่าส่งเสริมจริยธรรมใดบ้าง
- ส่งเสริมกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เพียงใด
- เอื้อเพื่อค่อการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้มากเพียงใด

ในหัวข้อนี้เป็นกาหนดจุดมุ่งหมายในการวิเคราะห์นั่นเอง

3. จัดสร้างรายการค่า วลี ประโยค ใจความสำคัญที่เป็นบรรทัดฐานในการวิเคราะห์

4. ทดลองใช้เกณฑ์ค่าบรรทัดฐานที่จัดทำขึ้นในข้อ 3 อาจตรวจสอบค่าความเชื่อมั่นของการใช้ตารางมาตรฐานที่สร้างขึ้น

5. เมื่อเครื่องมือนี้พอใช้ได้แล้ว ก็ดำเนินการวิเคราะห์จริง นำเอาตารางบรรทัดฐานเหล่านี้ไปแจกนับค่า ประโยค วลี ตามที่กำหนดไว้ การแจกความถี่อาจทำทั้งเล่มหรือเลือกเล่มเอาก็ได้

6. เมื่อวิเคราะห์เสร็จแล้ว ก็ดำเนินการใช้สถิติวิเคราะห์เพื่อเปรียบเทียบหรือคาดหมายค่าต่าง ๆ ตามจุดมุ่งหมาย

กล่าวได้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหานี้ เมื่อนำมาใช้วิเคราะห์แบบเรียน จะต้องเป็นการศึกษาแบบเรียนเฉพาะค่านองค์ประกอบของเนื้อเรื่องว่า เนื้อเรื่องหรือเนื้อหาในแต่ละบทแต่ละตอนนั้น กล่าวถึงสิ่งใดบ้าง มีปริมาณเท่าใด โดยมีเกณฑ์การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์แบบเรียนนั้น ๆ และในการวิเคราะห์เนื้อหานั้น ผู้วิเคราะห์สามารถวิเคราะห์ประเภทของเนื้อหาที่ปรากฏในแบบเรียนด้วยว่าเป็นเนื้อหาประเภทใด ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการนำผลจากการวิเคราะห์ไปใช้

โรเมย์ (Romey 1958 : 140-145) ได้กล่าวถึงประเภทของเนื้อหาแบบเรียนว่าสามารถจัดประเภทของเนื้อหาออกเป็น 9 ประเภท ดังนี้

1. ข้อเท็จจริง
2. กฎเกณฑ์ทั่วไปเชิงสรุป

3. คำจำกัดความ
4. คำถามที่สามารถตอบได้ด้วยตัวเอง เพราะมีคำตอบอยู่แล้วในแบบเรียน
5. คำถามที่ส่งเสริมให้นักเรียนวิเคราะห์ข้อมูล
6. ข้อความที่ส่งเสริมให้นักเรียนสรุปด้วยตนเอง
7. ข้อความที่เป็นแนวทางให้นักเรียนทำการทดลองและวิเคราะห์ผลการทดลอง
8. คำถามประเภทเร้าให้ค้นหาความจริงต่อไป แต่ไม่สามารถตอบได้ด้วยตัวเอง

แบบเรียน

9. คำถามที่กล่าวขึ้นโดยไม่มุ่งหมายจะให้ตอบ

กาเย่ และบริกส์ (Gagne and Briggs 1974:53-70) ได้แบ่งลักษณะเนื้อหาวิชาที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ความมุ่งหมายออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ข้อมูลที่เป็นความรู้ เจตคติและทักษะ ส่วนเคอร์ เซคโก (De Cecco, 1968: 273-277) ได้แบ่งลักษณะเนื้อหาออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ทักษะ ความรู้ที่เป็นข้อมูลธรรมดา ความคิดรวบยอด และหลักการ การแก้ปัญหา ความคิดสร้างสรรค์และการค้นพบ

สงัก อุทรานันท์ (2526 : 70-77) ได้แบ่งลักษณะเนื้อหาวิชาเพื่อให้เห็นความแตกต่างของลักษณะเนื้อหาวิชาที่จะนำมาสอนให้ชัดเจน โดยแบ่งออกเป็น 5 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ข้อเท็จจริงและความรู้ธรรมดา
2. ความคิดรวบยอดและหลักการ
3. การแก้ปัญหาและการคิดสร้างสรรค์
4. ความสามารถและทักษะทางกาย
5. เจตคติและค่านิยม

โกชัย สาริกบุตร และสมพร สาริกบุตร (2521 : 8) ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับหนังสือเรียนว่า หนังสือเรียนที่ดีมีประโยชน์นั้น มีความสำคัญในแง่สามารถนำไป

ใช้เป็นแหล่งหรือเป็นคู่มือในเรื่องต่อไปนี้ คือ

1. เป็นแหล่งข้อมูลที่จะทำให้เนื้อเรื่องและคำตอบในปัญหาต่าง ๆ อย่างมีขอบเขตในวิชานั้น ๆ และเหมาะสมกับระดับความรู้ของผู้เรียนในชั้นนั้น
2. เป็นแหล่งสำหรับตรวจสอบผลการทดลอง กฎเกณฑ์หรือทฤษฎีต่าง ๆ ว่าตรงกับผลการทดลองจริงหรือตรงกับแหล่งอื่นหรือไม่
3. เป็นแหล่งกิจกรรม เป็นคู่มือแนวทางให้เกิดการศึกษาสอบสวนหรือค้นคว้าทดลอง
4. เป็นเครื่องมือที่กระตุ้น ช่วยสรุป ช่วยย้ำความรู้ความเข้าใจอย่างมีระเบียบ ทั้งยังมีกิจกรรมหรือแบบฝึกหัดเสริมสร้างความเข้าใจให้พัฒนาสูงขึ้นเรื่อย ๆ ตามระดับชั้นเรียน
5. เป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยสร้างความคิดอันคับแครงอันทำให้นักวิชาการหลายท่าน เกิดแรงบันดาลใจ สร้างสรรค์หนังสืออย่างอื่นคิดตามออกมา อย่างเช่น หนังสือคำแนะนำการใช้หนังสือเรียนเล่มนั้น หนังสือคู่มือ หนังสือแบบฝึกหัดประกอบหนังสือเรียนเล่มนั้น หนังสือวิพากษ์วิจารณ์หนังสือเรียนเล่มนั้นและหนังสืออ่านประกอบหรืออ่านเพิ่มเติมที่ให้เนื้อหาละเอียดขึ้นไปอีก หนังสือเรียนจึงมีความสำคัญในฐานะ เป็นพื้นฐานหรือเป็นบันไดทางวิชาการ

ประภาศรี สีหอำไพ (2523 : 55) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการวิเคราะห์หนังสือเรียนชั้นมัธยมศึกษา และได้เขียนถึงประโยชน์ของหนังสือเรียนไว้ดังนี้ คือ

1. ช่วยการสอนรายบุคคล ให้ผู้เรียนได้ใช้ความสามารถของตนเองตามความสนใจ เลือกอ่านตามที่ตนต้องการ
2. คำนเศรษฐกิจ มีเนื้อหา มาก มีภาพประกอบ แผนภูมิ แผนที่ ตาราง เมื่อเทียบกับอุปกรณ์อื่น ๆ แล้ว หนังสือเรียนราคาถูกกว่ามาก
3. บ่งวิธีสอนหลายรูปแบบ เพราะในหนังสือเรียนจะมีเนื้อหาประกอบกิจกรรมเสนอแนะแบบฝึกหัด ใ้หมโนทัศน์และเนื้อหาใหม่ ๆ
4. ช่วยการทบทวน ครูอาจช่วยการอ่าน การค้นคว้า และการแก้ไขปัญหามาจากกิจกรรมการเรียนการสอน และอธิบายรายละเอียดของหนังสือบรรณานุกรม ใ้เข้าใจใ้ผู้

เรียนสนใจอ่าน

5. ช่วยปรับปรุงการสอน ทำให้ครูมีทักษะการสอนและแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้มากขึ้น โดยใช้การสื่อความหมายด้วยภาษาด้อยคำ 4 วิธี คือ การบรรยาย การแนะนำหลักเกณฑ์ การสรุปความหมาย และทฤษฎีของเนื้อหาวิชานั้น ๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือแบบเรียนวิชาสังคมศึกษา

รจิต ชัยสุข (2517 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความสอดคล้องระหว่างความมุ่งหมายกับเนื้อหาวิชาในหมวดสังคมศึกษาของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนมัธยมแบบประสม" โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาความสอดคล้องระหว่างความมุ่งหมายกับเนื้อหาวิชาในหมวดสังคมศึกษา ของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนมัธยมแบบประสม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เนื้อหาวิชาสังคมศึกษาจากแบบเรียน หนังสือประกอบการเรียน และหนังสือประกอบการสอนวิชาสังคมศึกษา จำนวน 19 เล่ม โดยการบันทึกจำนวนหน้าและจำนวนบรรทัดที่มีเนื้อหาสาระซึ่งสอดคล้องกับความมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ ผลการวิจัยพบว่ามีเพียง 3 เล่มที่เสนอเนื้อหาตรงตามความมุ่งหมายของหมวดวิชาสังคมศึกษารวมทั้ง 6 ข้อ จำนวน 4 เล่มที่เสนอเนื้อหาตรงตามความมุ่งหมาย 5 ข้อ จำนวน 9 เล่มที่เสนอเนื้อหาตรงตามความมุ่งหมาย 4 ข้อ จำนวน 2 เล่มที่เสนอเนื้อหาตรงตามความมุ่งหมายเพียง 3 ข้อ และจำนวน 1 เล่มที่เสนอเนื้อหาตรงตามความมุ่งหมายเพียง 2 ข้อ เท่านั้น สรุปได้ว่า หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษากังกล่าว เสนอเนื้อหาสอดคล้องกับความมุ่งหมายน้อยมาก และยิ่งพบอีกว่า ไม่มีหนังสือเล่มใดเลยที่เสนออันับความสำคัญของเนื้อหาสอดคล้องกับอันับความสำคัญของความมุ่งหมายของหลักสูตร เนื้อหาที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์พบมากที่สุดถึงร้อยละ 45.51 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความมุ่งหมายและเนื้อหาวิชาของหมวดวิชาสังคมศึกษาของหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนมัธยมแบบประสมนี้ไม่มีความสอดคล้องกันเลย

จำรัส น้อยแสงศรี (2518 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องความคึกเหินเกี่ยวกับวิชาสังคมศึกษา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในภาคการศึกษา 9 มีวัตถุประสงค์เพื่อจะศึกษาความคึกเหินของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่มีต่อวิชาสังคมศึกษาในค่านหลักสูตร วิธีการสอนของครู ประโยชน์และข้อเสนอแนะในการปรับปรุงการเรียนการสอน ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามไปยังนักเรียนในโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ทั้งชายและหญิง ในภาคการศึกษา 9 ผลการวิจัยปรากฏว่า ครูและนักเรียนส่วนใหญ่มีความเห็นว่าเนื้อหาของวิชาสังคมศึกษาน่าสนใจพอสมควร แต่ควรเพิ่มเติมเรื่องการเมือง การปกครอง ปัญหาบ้านเมือง ปัญหาสังคม จิตวิทยา ปัญหาระหว่างประเทศ และบทบาทของนักเรียนเกี่ยวกับการเมืองลงไปด้วย นักเรียนเห็นว่าครูควรสอนโดยเอาเหตุการณ์ปัจจุบันเข้ามาเกี่ยวข้องกับบทเรียน ไม่ชอบให้ครูบรรยายตามแบบเรียน หรือให้นักเรียนอ่านตามแบบเรียน ในการวิจัยครั้งนี้ นักเรียนได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ครูควรมีอุปกรณ์การสอนเข้าไปด้วยทุกครั้ง ครูที่สอนวิชานี้ควรมีวุฒิเกี่ยวกับสังคมศึกษาโดยตรง ส่วนวิชาที่นักเรียนเห็นว่าควรเอาไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้มากที่สุดคือ วิชาหน้าที่พลเมือง

วิเชียร หัพประเสริฐ (2523 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคึกเหินของครูและนักเรียนเกี่ยวกับหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1" วัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความคึกเหินของครูและนักเรียนเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่ใช้ในปีการศึกษา 2522 ซึ่งกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์ขึ้น ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามไปยังครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา และนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ในกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยปรากฏว่า ครูส่วนใหญ่ใช้แบบเรียนเป็นหลักในการสอนเป็นบางชั่วโมงเท่านั้น โดยค้นคว้าเรื่องราวจากหนังสือเรียนเฉพาะหัวข้อในหนังสือเรียนเท่านั้น โดยครูอธิบายประกอบการซักถามของนักเรียน ครูมีความเห็นว่าหนังสือเรียนไม่มีครบตามหลักสูตร บางเรื่องขาดรายละเอียดที่จำเป็น นอกจากนั้นยังขาดส่วนประกอบที่สำคัญ คือ หนังสือเรียนไม่มีกิจกรรมเสนอแนะท้ายบท ไม่มีสรุป การพิมพ์ไม่ชัดเจนนัก

ภาพประกอบสีไม่สวยงาม ไม่มีภาคผนวก ไม่มีกรรชนี และหนังสืออ้างอิง ส่วนนักเรียนส่วนใหญ่พอใจหนังสือเรียนที่ใช้อยู่พอสมควร เรื่องที่นักเรียนสนใจมากที่สุดคือ เรื่องศาสนาและการดำเนินชีวิต นักเรียนต้องการให้ครูใช้หนังสือเรียนเป็นหลักในการสอน และค้นคว้าเพิ่มเติมจากหนังสืออื่นประกอบ นอกจากนี้นักเรียนมีความเห็นว่าเนื้อหาในหนังสือเรียนบางส่วนย่อเกินไป ทำให้เข้าใจยาก และต้องการให้หนังสือเรียนเพิ่มเติมส่วนประกอบที่สำคัญคือ มีตัวพิมพ์ชัดเจน บทสรุป แบบฝึกหัด หนังสืออ้างอิง และมีภาพประกอบที่มีสีเพิ่มมากขึ้น ผู้วิจัยได้เสนอแนะกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในเรื่องหนังสือเรียนว่า กระทรวงศึกษาธิการควรส่งเสริมให้เอกชนได้เขียนหนังสือเรียนให้มากขึ้น เพื่อแข่งขันกันในด้านคุณภาพ ควรจัดให้มีการประกวดหนังสือเรียนร่วมกันทั้งเอกชนและกรมวิชาการ ควรมีการปรับปรุงหลักสูตรและหนังสือเรียนให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคม และที่สำคัญคือควรเอาผลการวิจัยที่มีผู้ทำเอาไว้แล้วจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ไปปรับปรุงหนังสือเรียนให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น

อุไรวรรณ เอี่ยมประภัสสร (2523 ; บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียนดังกล่าว ซึ่งกรมวิชาการจัดพิมพ์ใช้ในปี พ.ศ. 2522 โดยพิจารณาคุณสมบัติ 3 ด้าน คือ สารบัญความรู้ สารบัญสติปัญญา และอุปกรณ์ช่วยการเรียนรู้การสอนในหนังสือเรียน ผู้วิจัยส่งแบบสอบถามไปยังครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และนักเรียนทั้งโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ในกรุงเทพมหานคร ปรากฏผลดังนี้ ปัญหาในการใช้หนังสือเรียนที่ครูประสบได้แก่ เนื้อหาในหนังสือเรียนมีมากและกว้างเกินไป เวลาเรียนมีน้อยไม่ใกล้ชิดส่วนกัน และขาดส่วนประกอบที่สำคัญคือไม่มีบทสรุป กิจกรรมเสนอแนะแบบฝึกหัด กรรชนี อภิธานศัพท์ และหนังสืออ้างอิง

นักเรียนส่วนใหญ่มีความพอใจในหนังสือเรียนที่ใช่ และเรื่องที่สนใจมากที่สุดคือ เรื่องปัญหาในโลกปัจจุบัน เมื่ออ่านหนังสือเรียนแล้วต้องการให้ครูช่วยอธิบายเพิ่มเติมเสมอ นักเรียน

จึงต้องการให้ครูใช้หนังสือเรียนเป็นหลัก และค้นคว้าเพิ่มเติมจากหนังสืออื่นประกอบเนื้อหา
ในหนังสือเรียนบางส่วนที่การอธิบายไม่ชัดเจนพอ และบางส่วนย่อเกินไป ทำให้เข้าใจยาก
และต้องการให้หนังสือเรียนเพิ่มเติมส่วนประกอบที่สำคัญ คือ มีบทสรุป คำพิมพ์ชัดเจน
และภาพประกอบที่มีสีสวยงาม

ความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียนในด้านคุณภาพ
ในการจัดทำรูปเล่ม อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในหนังสือเรียน ความสอดคล้องของ
หนังสือเรียนกับหลักสูตร และสาระด้านความรู้ ปรากฏว่า ครูและนักเรียนโดยเฉลี่ยมี
ความเห็นสอดคล้องกันว่า มีคุณภาพในระดับปานกลาง ส่วนในสาระด้านสติปัญญา ครูโดย
เฉลี่ยเห็นว่าอยู่ในระดับปานกลาง แต่นักเรียนโดยเฉลี่ยเห็นว่าอยู่ในระดับดี

ความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียนในด้านคุณภาพ
ในการจัดทำรูปเล่ม ความสอดคล้องของหนังสือเรียนกับหลักสูตร สาระด้านความรู้ และ
สาระด้านสติปัญญาแตกต่างกัน ส่วนความคิดเห็นในด้านอุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนใน
หนังสือเรียนไม่แตกต่างกัน

สำหรับผลการวิเคราะห์คุณภาพของหนังสือเรียนทั้ง 2 เล่มของผู้วิจัย ซึ่งใช้
เกณฑ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ปรากฏว่ามีคุณภาพอยู่ในระดับปานกลาง

สุวิชา พูลเกษ (2523 ฐ. บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูและ
นักเรียนเกี่ยวกับหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 " เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบ
เทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียนดังกล่าว ซึ่งจัดพิมพ์
โดยกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ โดยพิจารณาถึงคุณภาพ 5 ด้าน คือ คุณภาพใน
การจัดรูปเล่ม อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอน ความสอดคล้องของหนังสือเรียนกับหลักสูตร
สาระด้านความรู้และด้านสติปัญญา ผู้วิจัยส่งแบบสอบถามไปยังครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และนักเรียนทั้งโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ในกรุงเทพมหานคร-
มหานคร ปรากฏผลดังนี้

นักเรียนส่วนใหญ่เห็นว่าเนื้อหาของหนังสือเรียนไม่สัมพันธ์กัน แต่มีเนื้อหาเกินกว่าที่หลักสูตรกำหนด และบางเรื่องจะซ้ำกรายละเอียดที่จำเป็นไป ส่วนประกอบที่ครูต้องการให้มีในหนังสือเรียนที่สำคัญคือ กิจกรรมเสนอแนะท้ายบท บทสรุป การพิมพ์ที่ชัดเจน ภาพประกอบที่มีสี ภาคผนวก หนังสืออ้างอิง วรรณคดีและอภิธานศัพท์

นักเรียนส่วนใหญ่เห็นว่าหนังสือเรียนมีคุณภาพดี แต่เมื่ออ่านหนังสือเรียนแล้วต้องให้ครูอธิบายเพิ่มเติมจึงจะเข้าใจอย่างชัดเจน และต้องการให้ครูใช้หนังสือเรียนเป็นหลักในการสอน และเห็นว่าครูควรค้นคว้าเพิ่มเติมจากหนังสืออื่นประกอบ เนื้อหาในหนังสือเรียนบางส่วนย่อเกินไป ทำให้เข้าใจยาก ส่วนประกอบของหนังสือเรียนที่ต้องการให้มีเพิ่มขึ้นที่สำคัญคือ มีตัวพิมพ์ที่ชัดเจน บทสรุป แบบฝึกหัด หนังสืออ้างอิง และภาพประกอบที่มีสีธรรมชาติ

ความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียนในสาระด้านความรู้ปรากฏว่าแตกต่างกัน ส่วนด้านเนื้อหาที่ให้ความรู้และข้อเท็จจริงที่ค้นพบใหม่ทันสมัย และสอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันนั้นไม่แตกต่างกัน

ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียนในสาระด้านสติปัญญาของครูและนักเรียนแตกต่างกัน ส่วนด้านเนื้อหาช่วยส่งเสริมให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อบุคคล สังคม บ้านเมือง และต่อประเทศเพื่อนบ้าน เนื้อหาช่วยกระตุ้นให้นักเรียนอภิปรายปัญหาต่าง ๆ และเนื้อหาช่วยให้นักเรียนมีความรู้ที่เป็นพื้นฐานเกี่ยวกับการตัดสินใจในการแก้ปัญหาต่าง ๆ นั้นไม่แตกต่างกัน

ในด้านอุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในหนังสือเรียน ปรากฏว่าความคิดเห็นของครูและนักเรียนแตกต่างกัน ยกเว้นในด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับหนังสือเรียนสอดคล้องกับเนื้อหาในแบบเรียน ชื่อหนังสือเรียนน่าสนใจสามารถสื่อความหมายได้ชัดเจนกับมีสารบัญชัชัดเจนไม่แตกต่างกัน

การวิจัยในต่างประเทศ

ในปี 1969 คาร์รอล ลี อิงเกิลฮาร์ท (Carrol Lee Englehart 1970 : 3852) ได้ทำการวิจัยเรื่อง The Common School and the Ideal Citizen-Iowa 1876-1962 ผู้วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลจากรายงานและสิ่งตีพิมพ์ของ Iowa Department of Instruction และ Iowa State Teachers Association ตลอดจนบันทึกคำปราศรัย สิ่งตีพิมพ์ของนักศึกษาแห่งรัฐไอโอวา วารสารของโรงเรียน และแบบเรียนที่ใช้ในรัฐไอโอวา ผลของการวิจัยพบว่า นักศึกษาแห่งรัฐไอโอว่ามีความเชื่อว่าโรงเรียนเป็นแหล่งสำคัญของสังคมที่จะช่วยถ่ายเทคุณคคติเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองที่มีความเชื่อมั่นในคำสอนของศาสนา และโรงเรียนต้องร่วมมือกับสถาบันอื่น ๆ ในการปรับปรุงสังคม สร้างความก้าวหน้า ความเป็นระเบียบแก่สังคม

ในประเทศฟิลิปปินส์ ค.ศ.1976 แอปพลิตัน (Appleton 1952:6590- A) ได้วิจัยเรื่อง "Citizenship Education and Political Socialization of Filipino School Children in Provincial Setting" จุดมุ่งหมายของการวิจัยเพื่อศึกษาผลของการเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองของนักเรียนในชั้นประถมศึกษาในชนบทของประเทศ ซึ่งเรียนอยู่ระดับ 2 ระดับ 4 และระดับ 6 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถาม แบบให้เลือกตอบ เป็นคำถามที่ใช้จุดมุ่งหมายของหลักสูตรวิชาหน้าที่พลเมืองของรัฐเป็นเกณฑ์ ซึ่งได้แก่ เนื้อหาความรู้ ค่านิยม และทัศนคติ

ผลจากการวิจัยพบว่า การเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองตามหลักสูตรยังไม่ดีพอ ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่จะให้ค่านิยมและทัศนคติที่ดีต่อบอบการปกครองประชาธิปไตยและวัฒนธรรมฟิลิปปินส์ อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้พบว่านักเรียนในระดับต้นมีทัศนคติความคาดหวังไว้ได้คือนักเรียนในระดับสูง แสดงว่าครึ่งหนึ่งของความมุ่งหมายเกี่ยวกับเนื้อหาได้ผลตามระดับชั้น กล่าวคือ ในด้านค่านิยมและทัศนคติ นักเรียนในระดับ 2 ได้ผลสำเร็จ 90 เปอร์เซ็นต์ ส่วนนักเรียนในระดับ 6 ได้ผลสำเร็จ 60 เปอร์เซ็นต์

แสดงให้เห็นว่า ในการพัฒนาค่านิยมและทัศนคติของเด็ก หลักฐานมีน้อยมาก นอกจากนี้จากการสังเกตตัวแปรอิสระพบว่าเพศของนักเรียนไม่ได้มีผลต่อทัศนคติและค่านิยมของเด็กในระดับต่าง ๆ และนักเรียนโรงเรียนรัฐบาลกับโรงเรียนราษฎร์มีผลการเรียนไม่แตกต่างกัน

แมสเซียลาส (Massialas 1969 : 124-140) ได้สรุปรวบรวมผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองและกระบวนการทางสังคมประภคิตทางการเมือง (Citizenship and political socialization) ซึ่งได้พบว่า ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีบทบาทต่อการฝึกอบรมความเป็นพลเมืองและความเข้าใจทางการเมืองได้แก่ บทบาทของครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน หนังสือและตำรา และตัวแปรอื่น ๆ ที่มีผลต่อนักเรียน ทั้งนี้ผู้รวบรวมได้เสนอผลการวิจัยของประเทศต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

ครอบครัวเป็นสถาบันที่มีบทบาทมาก เกิดในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง ครอบครัวที่มีสมาชิกที่มีบทบาททางการเมืองจะเรียนรู้ทางการเมืองได้ดี และการอบรมเลี้ยงดูแบบเคร่งครักมีผลต่อความไม่พอใจและทัศนคติในทางที่ไม่ดีต่อการเมือง

ในกลุ่มเพื่อน พบว่าเกิดในฐานะสังคมแบบเดียวกัน มีแนวโน้มที่จะมีทัศนคติทางการเมืองแบบเดียวกัน สำหรับเด็กวัยรุ่นพบว่าเด็กชายได้รับอิทธิพลมาจากผู้เ่งการ เล่นกีฬาในกลุ่มของตน ส่วนเด็กหญิงได้จากผู้นำทางกิจกรรมของกลุ่ม

บทบาทของโรงเรียน พบว่าการสอนมีผลต่อความรู้ความสามารถของบุคคล แต่ผลที่เกิดจะเปลี่ยนแปลงไปตามเนื้อหาที่สอนว่าเกี่ยวข้องกันอย่างไร เกิดในแต่ละระดับ มีความสนใจในการเรียนรู้แตกต่างกัน วิชาที่สอน ครูผู้สอนแต่ละวิชา สถานที่ตั้งและสิ่งแวดล้อมทั้งหมด มีผลต่อการเรียนรู้ทางการเมือง นอกจากนี้ยังได้พบว่า นักเรียนอเมริกันมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียนมากกว่าคนในชาติอื่น ๆ แต่โรงเรียนในประเทศรัสเซียมีอิทธิพลต่อสังคมประภคิตทางการเมืองต่อนักเรียนมากกว่าโรงเรียนใน

ประเทศสหรัฐอเมริกา

หนังสือและตำราต่าง ๆ ยังมีบทบาทอยู่น้อยมาก โดยพบว่าตำราเรียนไม่ได้กระตุ้นให้นักเรียนมีความศรัทธาอย่างแรงกล้าในวิถีการประชาธิปไตย ไม่ส่งเสริมการวิเคราะห์สังคม เนื้อหาในตำราไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคม ทำให้นักเรียนมีความสามารถแก้ปัญหาข้อขัดแย้งค่านิยมในสังคม

สำหรับการศึกษาตัวแปรในค่านิยม พบว่าเด็กชายสามารถเรียนรู้ทางการเมืองได้เร็วกว่าเด็กหญิง เด็กหญิงรับรู้เรื่องทางการเมืองในรูปแบบบุคคลมากกว่าเป็นสถาบัน เด็กหญิงมีความเคารพเชื่อฟังกฎหมายมากกว่าเด็กชาย

ในปี 1971 เดลลา ครูซ (Della Cruz 1971 : 665- A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "Analysis of Philippines Social Studies Textbooks" เพื่อวิเคราะห์แบบเรียนวิชาสังคมศึกษา ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาของฟิลิปปินส์ เกี่ยวกับสังคมศึกษาแนวใหม่ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างวิชาในสายสังคมศาสตร์ มโนทัศน์และการนำไปใช้ ความคิดเกี่ยวกับเหตุการณ์ของโลกอย่างกว้างขวาง ปัญหาที่ส่งเสริมและปัญหาสังคม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เนื้อหาโดยใช้วิธีของวิลเลียม เพรสลี่ (William Presley) โดยกำหนดเกณฑ์ประเมินค่าจากแนวความคิดของวิชาสังคมศึกษาแนวใหม่ เช่น การเน้นความสำคัญของวิชาสังคมศึกษามากกว่าวิชาประวัติศาสตร์ เน้นการสรุปความคิดรวบยอดมากกว่าข้อเท็จจริงที่กำหนดไว้ เน้นความรู้เกี่ยวกับโลกและวัฒนธรรมของคนกลุ่มน้อยที่ถูกละเลยมากกว่าความรู้ที่เกี่ยวกับประเทศชาติ เน้นการตั้งคำถามระดับสูงแทนการตั้งคำถามระดับต่ำ และเน้นการสอนเรื่องราวที่เป็นปัญหามากกว่าสอนเนื้อเรื่องที่ไม่เป็นปัญหา ผลการวิจัยพบว่า หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาของฟิลิปปินส์ไม่ได้เน้นถึงความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาเท่าที่ควร ไม่ได้บรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์สังคมเท่าที่ควร สิ่งที่ขาดหายไปจากหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา คือ การรู้จักสรุปความคิดเห็นอย่างเป็นระบบ เพื่อเสนอเนื้อหาที่เป็นข้อเท็จจริง นอกจากนี้ หนังสือเรียนได้สนับสนุนลัทธิชาตินิยมฟิลิปปินส์มาก

เกินไป ไม่มีหัวข้อเกี่ยวกับประเทศอื่น ๆ จนกว่าจะถึงระดับ 5 ซึ่งเมื่อถึงระดับนี้แล้ว นักเรียนประมาณร้อยละ 39 ก็ได้ลาออกไปจากโรงเรียนแล้ว การกล่าวถึงชนกลุ่มน้อย ในด้านวัฒนธรรมมีน้อยมาก คำถามท้ายบทในหนังสือเรียนนี้ส่วนใหญ่เป็นคำถามเกี่ยวกับ ความจำ ไม่สนับสนุนให้นักเรียนได้ใช้ความคิด ดังนั้นหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาของ ศิลปบัณฑิตจึงไม่สามารถทำหน้าที่ในการสร้างประชากรให้มีความเชื่อมั่นในตนเองได้

จากวัตถุประสงค์และความสำคัญของวิชาสังคมศึกษา จะเห็นได้ว่า วิชาสังคมศึกษามีวัตถุประสงค์ที่สำคัญหลายประการ เพื่อถ่ายทอดความเป็นพลเมืองดีให้แก่ นักเรียน ดังเช่น หลักสูตรวิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ฉบับปีพุทธศักราช 2521 ได้ระบุวัตถุประสงค์ไว้หลายประการ เช่น ให้มีความรักชาติ มีความสามัคคี มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม มีคุณธรรมประจำใจ มีความรู้และความเข้าใจในพื้นฐานในการ พัฒนาสร้างสรรคและแก้ปัญหาสังคม ตลอดจนมีความภูมิใจในความเป็นไทย ล้วนเพื่อ ส่งเสริมให้นักเรียนมีความเป็นพลเมืองดี

จากการศึกษาถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เนื้อหาในหนังสือ แบบเรียนวิชาสังคมศึกษานั้น ปรากฏว่าไม่มีผู้ใดได้ทำการวิจัยในเชิงวิเคราะห์หลักสูตร วิชาสังคมศึกษาเกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดีมาก่อน

ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหาหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 เกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองดี โดยมีวิธี คำเนในการวิจัยดังที่จะกล่าวในบทต่อไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย